

La transformació econòmica d'Andorra durant el segle XX

Maria Jesús Lluelles Larrosa
Universitat d'Andorra
lluellsmariajesus@andorra.ad

Resum

Els grans canvis econòmics i socials d'Andorra s'originen als anys trenta del segle XX, es consoliden en el decurs de la segona meitat del segle i culminen amb l'adopció de la Constitució, el 1993. L'economia, que s'orienta al sector dels serveis, amb escassa repercussió dels sectors primari i industrial, se sustenta sobre el comerç, el turisme i l'activitat financera. L'impacte econòmic i social del turisme de masses ha canviat radicalment el territori en mig segle. L'estudi dels intercanvis comercials evidencia la capacitat d'adaptació del comerç, com a constant històrica, mentre que el sector financer es mostra consolidat. La població, en el darrer mig segle, s'ha multiplicat per 15 a causa de la immigració. Els estrangers, des dels anys seixanta, superen a bastament la població nacional. El creixement urbanístic s'ha realitzat al llarg de la xarxa viària que segueix majoritàriament els eixos dels rius i s'ha estès per tot el territori.

Paraules clau: immigració, turisme, esquí, comerç.

Resumen

La transformación económica de Andorra durante el siglo XX

Los grandes cambios económicos y sociales de Andorra tienen su origen en los años treinta del siglo XX, se consolidan en la segunda mitad del siglo y cul-

minan con la adopció de la Constitució, el 1993. La economía, orientada al sector servicios, con escasa repercusión de los sectores primario e industrial, se sustenta sobre el comercio, el turismo y la actividad financiera. El impacto económico y social del turismo de masas ha cambiado radicalmente el territorio en medio siglo. El estudio de los intercambios comerciales demuestra la capacidad de adaptación del comercio, como constante histórica, mientras que el sector financiero se muestra consolidado.

La población, en el último medio siglo, se ha multiplicado por 15, a causa de la inmigración. Los extranjeros, desde los años sesenta, superan con creces a la población nacional. El crecimiento urbanístico se ha realizado a lo largo de la red viaria que sigue mayoritariamente los ejes de los ríos, expandiéndose por todo el territorio

Palabras clave: inmigración, turismo, esquí, comercio.

Abstract

The economic transformation of Andorra during the twentieth century

Summary: The great economic and social changes of Andorra originated during the 1930s, and strengthened in the course of the second half of the century, to culminate with the adoption of the Constitution, in 1993. The economy gradually oriented itself to the service sector, with scarce repercussion in the primary and industrial sectors, and it is sustained by trade, tourism and financial activities. The impact of mass tourism has changed radically the territory in last half century.

The analysis of commercial exchanges makes evident the capacity of adaptation of the commercial sector, as a historical constant, while the financial sector is completely consolidated. The population, in the last half a century, has multiplied by 15 due to intense immigration flows. As a result, the foreign population has overcome the national population since the 1960s. An intense urban growth has also occurred along the main network of roads that follows the rivers axis and spread over the whole territory

Keywords: Immigration, tourism, commerce, ski.

Introducció

Per a Andorra el turisme ha estat el fenomen econòmic més important del segle XX, mentre que l'arribada de mà d'obra estrangera ha constituït el factor clau que explica l'actual dinàmica social. La mutació econòmica del segle XX

ha comportat uns canvis qualitius i quantitius per a l'espai andorrà d'una intensitat tan important que representen una ruptura total amb l'anterior sistema d'organització territorial. El procés de transformació culmina amb l'aprovació de la Constitució, l'any 1993, que converteix Andorra en un estat de dret, en el sentit modern de la paraula.

La modernització del país és fruit de les mateixes circumstàncies que concorren als països veïns, però es produeix amb un ritme i unes característiques particulars. És evident que la localització geogràfica i l'estatut polític de coprincipat, determinants en el procés de construcció del país, han condicionat que l'activitat econòmica, derivada d'aquest doble factor geogràfic i històric, generi una autèntica renda de situació.

Els grans canvis econòmics i socials, que a Andorra tenen els seus orígens als anys trenta i es consoliden en el decurs de la segona meitat del segle XX, transformen la base demogràfica en la mesura que canvia el model econòmic. En el sistema tradicional tots els nuclis parroquials havien mantingut un equilibri, gràcies a unes fórmules d'explotació econòmica marcades per les limitacions físiques de l'espai i per unes normes de jurisdicció territorial que regulaven els usos del sòl. Aquest equilibri, propi d'un sistema basat en una economia agropastoral, es trenca amb la irrupció d'un model on el comerç i el turisme es constitueixen en el eixos dominants del paisatge.

L'expansió del fenomen urbà trenca l'equilibri històric a favor de les parròquies més aptes per assumir els grans canvis que introdueixen els nous temps. D'aquesta manera neix una realitat urbana que transforma radicalment la parròquia d'Andorra la Vella. La posició geogràfica i la disponibilitat de sòl urbanitzable a les localitats d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany es constitueixen en factors clau del desenvolupament econòmic i determinen que, a finals dels anys setanta, Escaldes-Engordany obtingui el reconeixement de parròquia i se segregui de la capital, amb el consegüent increment de representants en el si del Consell General.

El desenvolupament de l'activitat turística i comercial determina que aquesta realitat urbana constituïda per les localitats d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany, que actualment comparteixen la mateixa aglomeració urbana, s'estengui i es difongui per tot el territori nacional. A partir dels anys setanta resulta difícil delimitar l'espai rural, ja que les funcions considerades plenament urbanes envaeixen tot el territori, amb la construcció de zones residencials i la dedicació a l'agricultura a temps parcial.

Els desplaçaments per motius de feina i lleure actuen d'element integrador del territori i marquen els límits reals d'aquest nou espai urbà que ultrapassa la frontera parroquial. La *ciutat* s'escampa en forma de teranyina i integra totes les parròquies. S'assisteix a la progressiva homogeneïtzació del territori, pel que fa a l'ocupació i a la dotació d'equipaments, d'infraestructures i serveis i, fins i tot, l'administració central sobrepassa el marc de la capital. Aquesta *nova ciutat*, d'abast nacional, no presenta sempre un teixit urbà compacte i dens, ja que el seu desenvolupament és extensiu i afecta tot el territori. S'escampa en forma

de taques d'oli múltiples, deixant entremig nuclis de ruralitat i discontinuïtats urbanes de difícil delimitació.

Els nuclis de Canillo i Ordino, els més allunyats del centre polític, han estat els darrers a incorporar-se al teixit urbà. La mobilitat diària, per motius de feina i de lleure, s'ha incrementat fins esdevenir un dels principals reptes amb què s'enfronta el país, que ha obligat a fer grans inversions en millora de la xarxa viària i a establir, per primera vegada en la història del país, plans territorials d'ordenament urbanístic.

Les activitats relacionades amb el lleure, ja sigui a través del comerç, de la pràctica de l'esquí o relacionades amb ofertes entorn a un nou concepte de l'antiga balneoteràpia, han constituït un seguit d'àrees identificables amb les diferents administracions territorials que s'han especialitzat en una oferta determinada. Les aptituds de cada parròquia han condicionat una nova especialització funcional del territori i, tot i que algunes funcions com la residencial s'escampen per tot arreu, sempre n'hi ha una més definida que identifica a cadascuna de les set parròquies.

L'economia s'orienta al sector dels serveis, amb escassa repercussió dels sectors primari i industrial. Tres són els pilars sobre els quals es desenvolupa l'activitat econòmica: el comerç, el turisme i l'activitat financera. Tots tres, íntimament relacionats, configuren els trets essencials de l'economia andorrana. La renda nacional prové, bàsicament, del turisme i de la canalització financera de capital exterior. A manca de dades oficials, el PIB general de 2006 estimat per Crèdit Andorrà, ascendeix a 1.947 milions d'euros i va augmentar respecte el 2005, a causa del creixement demogràfic experimentat, tot i que el PIB per capità de 2006, de 23.968 euros, hagi disminuït respecte els 24.224 euros de 2005, cosa que palesa l'estancament econòmic en què es troba immers el país. L'aplicació de la Llei de comptabilitat, aprovada el 2007, haurà de permetre el càlcul oficial d'aquesta magnitud.

Població

Els comuns són els responsables de registrar la població del país i el criteri que utilitzen és el de residència de dret. No es disposa de censos o sistemes de registre complets, llevat d'un únic cens que es va dur a terme l'any 1989 i al qual no s'ha donat continuïtat.

Les primeres sèries cronològiques que es donen a conèixer amb caràcter oficial s'inicien l'any 1947 i corrien a càrrec de la policia. Posteriorment, l'any 1977, el Consell General, amb la informació que proporcionen els comuns, inicia la publicació anual d'un recull d'estadístiques de població relatiu als seus aspectes més elementals com el volum, la distribució parroquial i l'estructura per edats, sexes i nacionalitat. Els registres eclesiàstics, instaurats al segle XVI i substituïts per un Registre Civil el 1997, s'encarregaven de la informació sobre els naixements, defuncions i casaments. El Registre Civil inscriu tots els nai-

xements produïts al país i els que es produeixen a l'estranger de fills d'andorrans, així com les defuncions i els matrimonis civils.

Les estadístiques de població no contenen informació referida al món del treball. Aquesta informació laboral es limita a l'afiliació obligatòria dels assalariats a la seguretat social. Les dades que proporciona la CASS (Caixa Andorrana de Seguretat Social) queden reduïdes a la realitat d'aquesta empresa parapública. Per tant, no existeix informació relativa a la població activa, a la població ocupada, a les relacions laborals i a l'atur. Per aquesta raó, molts índexs són calculats en base a la informació que proporciona la CASS amb totes les limitacions que això comporta.

La població, íntimament lligada als processos econòmics, ha vist com el seu volum i la seva estructura han variat en la mesura que ha canviat el caràcter de l'economia. Les tendències demogràfiques s'inverteixen i l'emigració, malaltia crònica de les societats pirinenques i de l'andorrana fins ben entrada la dècada dels anys trenta, passa a formar part de la memòria col·lectiva. Els llocs de destí tradicionals dels andorrans emigrats havien estat el sud de França i Barcelona, però les obres que va dur a terme l'empresa FHASA entre 1929 i 1933, que van permetre l'electrificació del país i la construcció d'una xarxa viària, donaran l'impuls necessari que col·laborarà a invertir el signe dels fluxos migratoris i en la irrupció en el territori andorrà d'altres cultures diferents a la local.

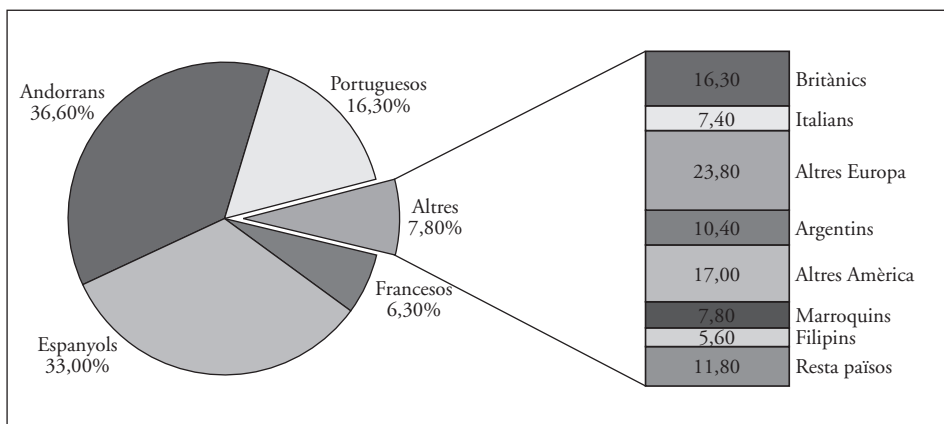
El país començarà a recórrer a la incorporació de recursos humans procedents de l'exterior, per fer front a les necessitats dels sectors empresarials més actius i donar, d'aquesta manera, suport al desenvolupament econòmic. La població, en el darrer mig segle s'ha multiplicat per 15, ja que dels 5.385 habitants de 1947 s'ha passat als 83.137 de 2007 i la densitat d'habitants per quilòmetre quadrat s'ha incrementat dels 12 de 1947 fins als 178 actuals, valor que no reflecteix la càrrega demogràfica real que resulta especialment intensa en els principals nuclis habitats.

El territori esdevé lloc d'acollida d'un important contingent d'estrangers que a partir dels anys seixanta superen amb escreix la població nacional, fet insòlit i únic en el món occidental en temps de pau. El poder d'atracció d'Andorra, més marcat cap al costat espanyol que al francès, s'estén, vint anys més tard, a d'altres països com Portugal. S'assisteix, d'aquesta manera, a un boom demogràfic, caracteritzat per una immigració massiva i selectiva que configura una nova estructura demogràfica feta a mesura de les necessitats dels sectors polítics i econòmics.

Els esforços per reconduir la singular composició per nacionalitats, centrats en les lleis que regulen l'accés a la nacionalitat, han permès assimilar una part de la població forana i corregir, en part, el fort desequilibri existent entre nacionals i estrangers. El pes relatiu dels andorrans es comença a recuperar a partir dels anys noranta i, durant el 2005, per primera vegada des dels anys seixanta es tornen a constituir en el primer grup nacional amb el 35,97% dels efectius, malgrat que els estrangers representin encara el 64%.

Andorra, al llarg de la seva història, ha estat terra d'acollida i de pas i, durant el segle XX, esdevé una societat multinacional, però no multiracial, a diferèn-

Gràfica 1
Composició per nacionalitats, 2007

cia d'altres països ja que tan sols un 4% dels habitants no són europeus i només un miler pertany a altres races. El model d'immigració, pel que fa a les nacionalitats, ha estat determinat per una legislació específica que ha resultat restrictiva amb les quotes dels treballadors no comunitaris.

L'entrada en vigor de la nova Llei qualificada d'immigració, al setembre de 2002, va introduir nous criteris legals que van permetre regular un contingent important de treballadors que es trobaven pendents de regularització. Per aquesta raó, els saldos migratoris, que són el resultat de les entrades i sortides de persones del país, presenten oscil·lacions importants i no sempre es corresponen a un flux real. Una de les primeres imprecisions en l'àmbit demogràfic, que limita els estudis, prové del fet que les regularitzacions d'estrangers no sempre es corresponen als efectius reals que anualment entren al país. Aquest descoïxement de la realitat demogràfica ha portat a l'administració a encarregar estudis demogràfics amb especial incidència sobre el tema de la immigració. La primera posició en el rànquing per nacionalitats de 2007 l'ocupen els andorrans amb el 36,6%, seguida dels espanyols amb el 33,0%. Els portuguesos, que ostenten la tercera posició amb el 16,3%, han desplaçat als francesos, que s'han vist relegats al 3%. El grup d'altres nacionalitats, amb el 7,8% del total, aplega tot un conjunt de ciutadans originaris de diversos països, entre els quals destaquen el britànics i els argentins. La presència d'aquests darrers està íntimament vinculada al món de l'esquí.

La distribució territorial dels habitants, fins els anys quaranta, s'efectuava d'acord amb els criteris propis d'una societat rural tradicional d'alta muntanya, amb un repartiment relativament homogeni dels habitants, semblant a totes les parròquies. A partir d'aquesta dècada, el binomi Andorra la Vella i Escaldes-Engordany actuarà de centre de gravetat de la població nacional, fet que es potencia en les dècades posteriors. La capitalitat d'Andorra la Vella, que ha actuat de centre políticocultural des de fa segles, i les característiques del

medi físic en què es localitzen ambdues localitats ha determinat que esdevinguin l'aglomeració humana més important del país pel nombre d'habitants i per la influència econòmica i social que exerceix sobre la resta del país.

A partir dels anys vuitanta s'inicia un lent procés de redistribució de la població a favor de la resta de parròquies, amb tendència a escampar-se per tot el territori. Les localitats d'Andorra la Vella i les Escaldes-Engordany, que concentren l'any 1975 el 68% de la població resident al país, es limiten al 49,4% l'any 2007, proporció inferior a la d'anys anteriors, tot i que encara continuen acollint gairebé la meitat de la població nacional. Les parròquies amb oferta d'esquí són les que han experimentat el creixement de població interanual més elevat.

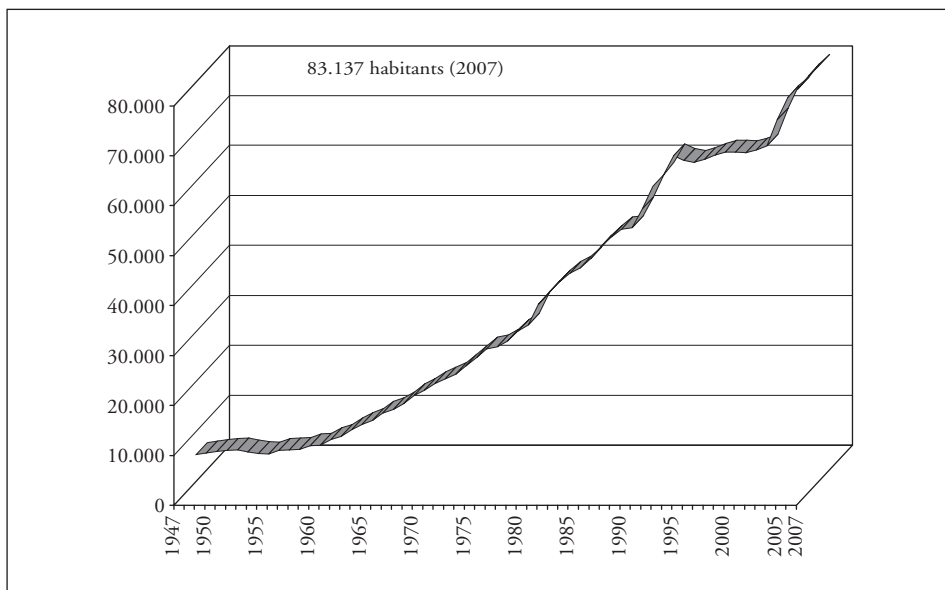
A grans trets, es poden distingir dues grans etapes en el creixement demogràfic del segle XX i dels primers anys del segle XXI. Una primera fase caracteritzada per la pèrdua d'efectius a causa de l'emigració i una segona en què els saldos migratoris canvien de signe i la immigració esdevé l'element clau del creixement, que adquireix especial intensitat a partir de la segona meitat del segle XX. En el gràfic relatiu a l'evolució dels efectius de la població, 1947-2007 es pot constatar que la segona fase és clarament d'expansió demogràfica, amb excepció de l'interval comprès entre els anys 1951 i 1954 en què de nou l'emigració fa disminuir els efectius nacionals, i que manté un creixement continuat fins als primers anys de la dècada dels noranta, en què un nou episodi emigratori, menys intens que el dels anys cinquanta, fa reduir la població en un 2%. La fase de creixement massiu és substituïda per un període d'estabilització dels valors demogràfics. L'entrada en vigor de la nova Llei d'immigració, el setembre de 2002, va permetre regularitzar, en el període 2004-05, un important contingent de 9.805 persones que s'havia acumulat en anys anteriors, amb la consegüent distorsió de la imatge gràfica.

El factor clau del creixement demogràfic ha estat la immigració, malgrat que el creixement vegetatiu hagi tingut una relativa importància en aquells moments en què el paper de la immigració ha estat menor, com és el cas de la dècada dels noranta. En el gràfic sobre moviment migratori i creixement vegetatiu, del període 1980-2006, s'aprecia que el creixement per immigració ha permès acumular 38.266 persones en front de les 12.805 del creixement vegetatiu, durant aquest període.

Amb una taxa de natalitat de 10,4 per mil habitants i una taxa de mortalitat de 3,2 per mil habitants, el creixement vegetatiu se situa en 583 persones el 2006. Cal destacar que els valors de la mortalitat són molt baixos a causa que algunes persones retornen al seu país d'origen, en el moment de la seva jubilació.

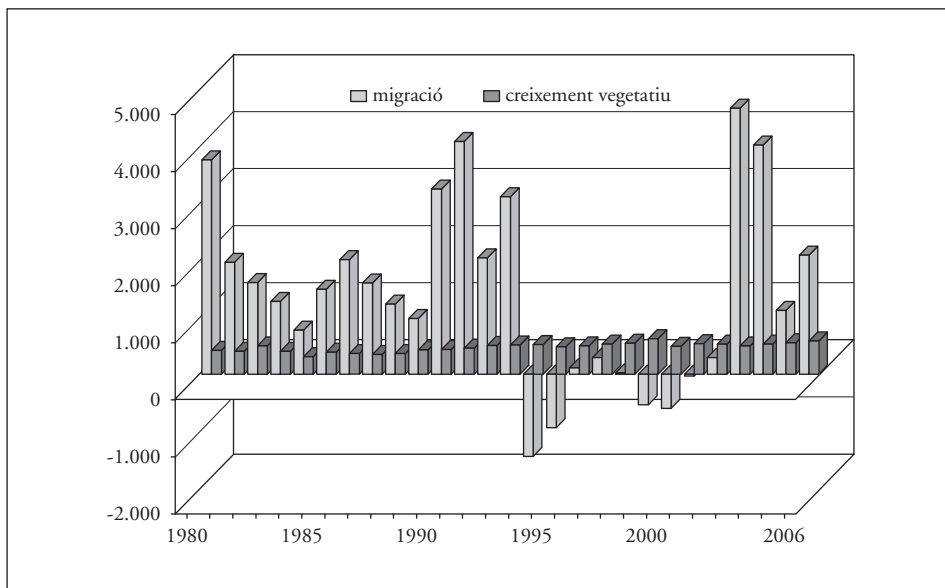
La piràmide d'edats i sexe amb el decurs del temps, com es pot observar en el gràfic comparat sobre edat i sexe de la població dels anys 1980 i 2007, mostra una tendència a l'envelliment. Presenta una clara forma bulbar, ja que el centre és ample en relació a la base. La piràmide de 2007 presenta un clar predomini de les edats compreses entre 30 i 45 anys, a diferència de la de 1980 en què els intervals situats entre els 20 i 35 eren els dominants. Actualment, per grans grups

Gràfica 2
Evolució de la població, 1947-2007

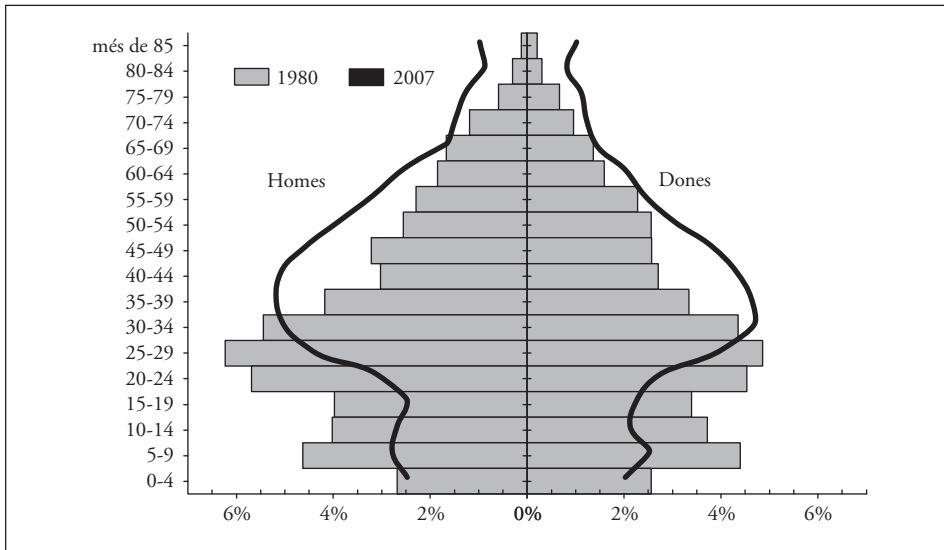
Font: Estadístiques de població.

Gràfica 3
Migració i creixement vegetatiu, 1980-2006

Font: Estadístiques de població.

Gràfica 4
Edat i sexe de la població, 1980-2007

d'edats, la població de menys de 15 anys representa el 14,6% del total, grup que ha disminuït la seva participació en 27 anys. El grup potencialment actiu, entre 15 i 64 anys, assoleix el 73,4% i el seu pes s'ha increment amb el pas del temps com també ho ha fet el de 65 anys i més, encara que en una proporció menor, que actualment representa el 12,0% del total. L'edat mitjana de la població és de 38 anys i s'ha incrementat en el decurs d'aquest interval de temps.

La taxa de dependència global de 2007 és de 36, mentre que a Catalunya és de 45. Per contra, la taxa de dependència juvenil resulta molt similar a la catalana, de 20 i 21 respectivament. També l'índex d'envelliment és més baix que el català, d'un 82 en front d'un 114.

Quant a la composició per sexes, existeix un predomini del sexe masculí per sobre del femení, propi d'una estructura poblacional basada en la immigració, en què determinats sectors econòmics, com és el cas de la construcció, contracten preferentment mà d'obra masculina. Malgrat que es presenta una tendència cada cop més clara a l'equilibri, la taxa de masculinitat encara assoleix un valor de 109,8.

Sectors econòmics

Sector primari

El comerç, ja històricament, constituïa una activitat econòmica d'importància regional que girava al voltant dels intercanvis ramaders. Les característiques

físiques i climàtiques del territori, amb un 40% de pastures d'alta muntanya, va condicionar que la ramaderia, basada en un sistema d'explotació extensiu, fos l'activitat econòmica per excel·lència. La transhumància exigia l'existència de lligams entre les zones de muntanya i les zones de la plana. Dos grans desplaçaments de bestiar es produïen al llarg de l'any: un a l'estiu, de les zones baixes a les d'alta muntanya, i l'altre a l'hivern, en sentit invers. Aquests desplaçaments, que estaven sotmesos a control administratiu, proporcionaven una part dels ingressos de les administracions locals.

L'administració ha fet intents reiterats per salvaguardar el sector primari, mitjançant una política de subvencions que s'inicia a la dècada dels anys seixanta, en resposta a la crisi del sector. S'afavoreix, de manera especial, el monocultiu del tabac, introduït al país al segle XVIII, pel seu caràcter lucratiu, que aconsegueix temporalment alentir la urbanització desenfrenada a què s'havia d'enfrontar el país. Paral·lelament, la cabanya ramadera perd una bona part dels seus efectius, amb l'excepció de l'espècie bovina. El 1960 es comptabilitzaven 25.000 caps de bestiar de llana, 1.000 èquids i prop de 2.800 caps de boví. En el pressupost de 1969 es destinen més de sis milions de pessetes a un sector que comptabilitza 315 unitats d'explotació, amb una població activa agrícola que no supera les 800 persones.

Amb la Llei d'agricultura i ramaderia de 2000 s'estableix una nova filosofia que persegueix preservar el medi, mantenir uns mínims productius i obtenir una producció de qualitat. El sector primari, que ha esdevingut gairebé testimonial, ocupa actualment 145 persones assalariades, amb una superfície agrària de tan sols 1.912 hectàrees, inferior a la superfície del domini esquiable nacional. L'únic cultiu que destaca és el del tabac que va experimentar el màxim productiu l'any 1997, amb 1.047 tones, i que s'ha reduït fins les 315 tones del 2007. La cabana ramadera ha disminuït a 1.478 caps de boví, 847 d'equí, 2.058 d'oví i 469 de cabrum, valors que els darrers anys tendeixen a mostrar-se estables.

Sector comercial

L'estudi evolutiu dels intercanvis comercials evidencia la capacitat d'adaptació del comerç exterior andorrà com a constant històrica reiterativa: de la importació dels productes bàsics per cobrir les necessitats de la població nacional, s'ha passat a satisfer els requeriments de la demanda turística. Dos grans acords internacionals configuren les relacions comercials d'Andorra: d'una banda, els Canvis de lletres de 1867 amb Espanya i França, en els quals l'objectiu era establir una zona de lliure circulació pels excedents ramaders, i d'altra l'acord amb la CEE de l'any 1991, en què s'establí una unió duanera per determinats capítols (25 al 97) i s'excloïen d'altres (1 al 24), en resposta a les necessitats d'una societat basada en el sector serveis.

El sector comercial, íntimament lligat a l'activitat turística, registra un total de 1.837 activitats comercials, el 63% de les quals es concentren entre

la capital i Escaldes-Engordany, amb 6.545 assalariats que representen el 24% del total del país. La balança comercial resulta molt deficitària, ja que les exportacions a l'exterior només representen el 8,5% de les importacions.

Abans de l'entrada d'Espanya a la CEE, Andorra actuava d'apèndix de la comunitat europea, amb relació als consumidors espanyols. A partir de 1986 es constata una forta reducció del comerç alimentari, lligada a una disminució del diferencial de preus. A l'inici dels anys seixanta, les importacions de productes francesos multiplicaven per quatre les importacions de productes espanyols. Actualment, el principal proveïdor del sector comercial, amb el 56,8%, és Espanya que desplaça, des de 1992, les importacions procedents de França que segueixen una dinàmica descendent, fins arribar al 21,3% l'any 2006.

El paper d'Espanya, com a principal proveïdor, s'ha anat reforçant en la darrera dècada en què els productes destinats al comerç turístic han experimentat una pèrdua de pes relatiu, a favor dels productes adreçats a satisfer la demanda interna. Cal remarcar que els sectors de la perfumeria i cosmètica i la confecció queden exceptuats d'aquesta tendència i continuen sent objecte d'intensa demanda per part del turisme.

Sector turístic

Andorra, que va ingressar a l'OMT el 1995, és un país que desperta interès i curiositat en el qual conflueixen les seves particulars característiques geogràfiques i històriques, per una banda, i les especials ofertes turístiques que efectua, que giren al voltant dels esports d'hivern, el comerç, el paisatge i el patrimoni cultural. L'impacte econòmic i social del turisme ha canviat radicalment el territori en mig segle.

Andorra ha esdevingut una destinació turística amb una quota de mercat important que fa del país un centre d'atracció de fluxos turístics d'importància regional, ja que els visitants procedeixen principalment dels països veïns. El turisme ha conegut una expansió tan ràpida que, malgrat ser un fenomen relativament nou, ha esdevingut un element integrant de la realitat quotidiana. S'ha passat d'un flux turístic que es podia comptabilitzar per dotzenes de persones, a principi de segle, a una afluència que actualment assoleix prop d'onze milions de visitants l'any.

El creixement turístic que es produeix a partir de la segona meitat del segle XX és espectacular i ha multiplicat els valors per 7,6 en quatre dècades, en passar d'1,4 milions de persones l'any 1963 a gairebé onze milions de visitants el 2006. Cal remarcar que Andorra ha començat a disposar d'estadística pròpia a partir de l'any 1999 i que, abans d'aquesta data, per conèixer la importància dels fluxos calia recórrer a la informació proporcionada pels anuaris estadístics dels països veïns.

El desenvolupament turístic andorrà ha conegut tres etapes que es corresponen a tres moments històrics diferents: la del turisme elitista, el de transició i el de masses. El turisme elitista, propi del segle XIX, era practicat per persones de classes acomodades. L'exotisme exerceix una poderosa atracció sobre els viatgers d'aquesta època que descriuen el país d'acord amb els seus esquemes de pensament. Els serveis que s'oferien eren quasi bé inexistents i les vies de comunicació quedaven reduïdes a camins. L'allotjament era deficient i la norma era la d'una fonda per parròquia. Durant la segona meitat del segle XIX, nombroses companyies de capital francès van estar interessades per les Escaldes i les seves aigües termals.

El turisme de transició, propi dels anys trenta, és el precursor del turisme de masses. Els viatges per motius de salut, descans o cultura són realitzats per sectors més amplis de la població. L'oferta turística d'aquesta època que precedeix les guerres és el paisatge, gairebé sense modificar per l'home, el nucli hotelier desenvolupat d'Escaldes al voltant de l'aigua termal i els monuments artístics. La pràctica de l'esquí es comença a difondre i l'Esquí Club Andorrà, fundat el 1932, que compta amb 240 socis, inaugura a Envalira un xalet refugi per a esquiadors. El paper de l'Esquí Club, que influirà en la millora de la xarxa viària per fer més accessible el país i que el 1965 s'adhereix a la Federació Internacional d'Esquí (FIS), és cabdal en la difusió d'aquest esport que el mateix any rep un clar suport de l'administració amb la declaració d'esport nacional.

A la fi del conflicte europeu, Andorra inicia una fase d'expansió econòmica que condicionarà canvis polítics i administratius importants en les dècades subsegüents. El desenvolupament econòmic assolit per Europa després de la Segona Guerra Mundial és aprofitat pel país que abandona progressivament les formes de vida tradicionals. L'afluència turística registrada a partir del 1949 està íntimament lligada al fenomen comercial (Sermet, 1970, p. 58). El 1957 s'inaugura el primer telesquí llarg, entre el Pas de la Casa i el port d'Envalira i la societat civil impulsa la creació del Sindicat d'Iniciativa, organisme encarregat de la promoció del país en un moment en què l'estructura administrativa encara no s'havia adaptat als nous canvis.

El 1955 s'estima que visiten el país 200.000 francesos i 100.000 espanyols i els estudis geogràfics de l'època remarquen l'auge assolit pel turisme (Llobet, 1956, p. 2) que considera que Andorra ha entrat per fi a l'última fase de la seva evolució. El turisme de masses es configura a partir de la segona meitat del segle XX i el fenomen turístic d'aquesta etapa vindrà marcat pel fet comercial. Andorra esdevé un lloc atractiu, que ofereix l'avantatge de ser un centre comercial desenvolupat. Amb el desenvolupament turístic creix, al mateix temps, l'activitat hotelera i, com a manifestació de l'apogeu assolit pel sector, es crea l'any 1961 la Unió Hotelera d'Andorra, vinculada al Sindicat d'Iniciativa. Per als últims anys de la dècada dels seixanta, la norma la constitueix el turisme de pas, tipificat en el turisme de cap de setmana amb un clar predomini estival.

Entre els anys seixanta i els vuitanta es creen les cinc estacions d'esquí actuals que, un cop iniciat el segle XXI, s'integren en grans dominis esquiables com el de Vallnord i Grandvalira. Aquest darrer domini ha creat, en data recent, la primera estació transfronterera del Pirineu, en territori francès. La mitjana actual de dies d'esquí venuts se situa al voltant dels 2,5 milions i l'impacte econòmic indirecte es calcula en 306 milions d'euros. Les inversions directes, realitzades en el sector entre les temporades 1994-95 i 2004-05, han estat de 174 milions d'euros i s'han generat uns 2000 llocs de treball per temporada. El consum territorial i l'endeutament comunal se situen com els dos grans aspectes negatius derivats de la pràctica d'un esport que requereix grans inversions per mantenir el grau de competitivitat i que depèn, en bona mida, de la voluntat dels grans operadors turístics, a banda d'altres consideracions d'ordre ambiental.

L'activitat turística normalment no queda limitada a un lloc determinat i, ràpidament, l'espai que envolta els punts turístics en queden afectats per un seguit d'instal·lacions orientades a donar acollida al turisme, com l'hoteleria i la restauració, les residències secundàries, les instal·lacions esportives, etc. Es desenvolupen, per tant, un conjunt de funcions ubicades en el mateix espai turístic que es tradueixen en equipaments i serveis. Des d'aquest punt de vista, Andorra té una autonomia de gestió, és a dir, constitueix una realitat que es desenvolupa segons les seves pròpies forces.

Com a conseqüència del fenomen turístic s'ha desenvolupat una important activitat hotelera, amb una oferta de 258 hotels i 12.677 habitacions el 2006-2007, que ha estat objecte de reordenació, modernització i ampliació de la seva capacitat i que s'ha integrat, de forma progressiva, en cadenes internacionals.

Segons les dades del Departament de Turisme del Govern, durant el 2006, es van rebre 10,7 milions de visitants, dels quals el 58,1% eren espanyols, el 39,0% francesos i el 2,9% pertanyien a altres nacionalitats. A partir de 2005 s'experimenta un canvi de tendència, ja que els valors se situen per sota d'anys anteriors, però cal assenyalar que el descens més important s'ha produït en la categoria de turistes, entenent-se com a tal els visitants que fan una estada superior a 24 hores. Més discreta ha estat la disminució entre els excursionistes, d'estades inferiors a 24 hores. Els turistes van assolir els 2,2 milions i els excursionistes 8,5 milions.

En tant que font de recursos, el sector turístic s'ha transformat en un sector atractiu amb l'ampliació de l'oferta turística a l'esquí i al lleure en general, sector en què Caldea constitueix una peça clau. En el desenvolupament turístic no es pot deixar de banda l'important paper jugat per l'empresa, tant pública com privada, que ha fet d'impulsora del turisme i que han estimulat la demanda d'aquesta nova indústria. Ara bé, els sectors econòmics públics i privats, atrets pels avantatges econòmics del turisme i no sempre conscients dels efectes negatius, s'han involucrat en ocasions en ambiciosos programes de desenvolupament del lloc d'acollida, sense una valoració acurada d'altres costos com els mediambientals i els socioculturals.

Sector financer

L'activitat financera és un fenomen propi del segle XX que ha anat lligat al procés de terciarització de l'economia nacional i el seu desenvolupament ha tingut lloc juntament amb el de les funcions turística i comercial del país. El sector financer, constituït per un total de cinc grups bancaris, ha saldat l'exercici de 2006 amb un benefici d'aproximadament 337 milions d'euros, superiors en un 18,3% als obtinguts el 2005.

En la dècada dels anys trenta es fonamenten les bases que propicien l'entrada de l'economia andorrana en un procés d'expansió sense precedents històrics. Així, el 30 de desembre de 1930, es va fundar el primer banc andorrà, el Banc Agrícola i Comercial, que va gestionar les nòmines i els estalvis dels primers immigrants vinguts a Andorra per treballar a les obres de FHASA. Cinc anys més tard s'instal·la al país una nova entitat, la Caixa d'Estalvis i Pensions per a la Vellesa que, amb el decurs del temps, esdevindrà CaixaBank.

A la dècada dels anys cinquanta obren les portes un seguit de bancs un dels quals farà fallida l'any 1968. Les responsabilitats d'aquesta entitat van ser assumides per la resta de bancs i, en contrapartida, van obtenir l'oligopoli bancari amb l'exclusiva per a les societats que ja estaven en funcionament. Davant la inexistència d'un banc central, l'any 1960 les pròpies entitats financeres veuen la necessitat d'establir un sistema d'autoregulació, mitjançant la creació de l'Agrupació de Bancs Andorrans (ABA). Finalment, l'administració crea l'any 1989 l'Institut Nacional Andorrà de Finances (INAF) com a òrgan tècnic executiu de l'autoritat financera per controlar les actuacions de les diverses entitats financeres.

L'aprovació de la Constitució, el 1993, va condicionar la readaptació del sector financer i aquell mateix any s'aprova la Llei d'ordenació del sistema financer, amb l'objectiu d'establir un marc estructural i operatiu de les entitats financeres. Aquesta Llei va marcar la base legal per a l'obertura del sector bancari a l'exterior i va acabar amb la situació d'oligopoli existent en el sector.

L'obertura del sector bancari, d'acord amb els principis constitucionals, ha tingut escassa repercussió pràctica i tan sols s'ha instal·lat una nova entitat al país. Possiblement, el fet que el mercat financer andorrà es trobi ben consolidat i repartit de forma equilibrada ha disminuït l'al·licient per a nous inversos. L'1 de setembre de 1999 el Banc de Sabadell va rebre llicència definitiva per establir-se al Principat i va iniciar la seva activitat durant el primer trimestre de 2000, amb el nom de BancSabadell d'Andorra. Finalment, el 2002 es va crear un holding financer: Andbanc, producte de la fusió de Banc Agrícola i Banca Reig.

Cal destacar que, en el decurs de 2006, es va produir la desinversió de les entitats espanyoles presents en la banca andorrana i, per aquesta raó, Crèdit Andorrà va comprar CaixaBank i la participació que la Caixa posseïa en la seva pròpia entitat, mentre que Banc Internacional-Banca Mora va adquirir les accions de què BBVA era el propietari.

Comunicacions

El creixement urbanístic s'ha realitzat al llarg de la xarxa viària que parteix d'Andorra la Vella i la comunica amb la resta de parròquies i amb l'exterior. Aquesta xarxa, que ha convertit la capital en el centre nodal de les comunicacions i, per tant, en destí o pas obligat de la circulació interparroquial, ha deixat de rebre la consideració de radial amb la Llei de designació de carreteres de 2005. Aquesta llei desplaça l'origen de les principals carreteres des del centre de la capital fins la confluència d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany.

Les carreteres, que en el seu traçat reflecteixen la disposició del relleu, segueixen majoritàriament els eixos dels rius. De fet, en la xarxa actual subsisteix una part de l'antic traçat sorgit de les primeres fases en què les valls, els rius i els ports eren els elements del paisatge que determinaven la circulació de persones i animals. Els condicionaments de l'espai físic, com l'altitud mitjana de 2.000 metres, el fort gradient altitudinal i les característiques climàtiques del país, han imposat les carreteres com a única via de comunicació, davant les dificultats d'implantació d'altres sistemes, com el ferrocarril o el transport aeri. L'extensió de la xarxa viària és de gairebé 280 quilòmetres, amb sis carreteres generals i 47 secundàries. Pel que fa a les comunicacions exteriors, cal recordar que les úniques vies d'accés al Principat les constitueixen les carreteres: pel costat francès la N-20 i pel costat espanyol la N-145. Malgrat la millora innegable que han experimentat en la darrera dècada, les comunicacions exteriors continuen plantejant problemes d'accessibilitat per Andorra.

A les limitacions del medi físic cal afegir les repercussions que sobre la xarxa viària té l'activitat econòmica. Les carreteres, de manera cíclica i en determinats trams, es mostren insuficients per absorbir la circulació de manera satisfactòria, a causa dels desplaçaments que provenen tant de l'exterior com de l'interior, generats els uns pel turisme i els treballadors fronterers i els altres per la mateixa població resident.

La carretera que des de la Seu d'Urgell enllaça amb Andorra la Vella s'inaugura l'any 1913 i correspon a la primera fase de construcció d'una xarxa viària d'abast nacional. Aquestes inversions inicials es veuen complementades per les que, a la dècada dels anys trenta, va realitzar l'empresa FHASA, com a contraprestació per la concessió dels recursos hidroelèctrics del país. A partir d'aquest moment és la pròpia administració qui assumeix la responsabilitat de les comunicacions.

El Pla sectorial de noves infraestructures viàries, adoptat el 2003, amb un pressupost de 350 milions d'euros a 30 anys vista, estableix un horitzó de població de 160.000 habitants. L'inici del segle XXI ha significat la construcció del túnel d'Envalira (2002) que, malgrat la seva consideració de via de comunicació interior, persegueix potenciar l'afluència de persones procedents de l'exterior, en aquest cas de França. En data recent ha estat inaugurat el túnel del Pont del Pla (2006) que intenta facilitar la comunicació del centre amb la vall de la Valira d'Orient. Actualment, es troba en construcció el túnel de les Dues Valires

que unirà les valls de la Valira d'Orient i la Valira del Nord, amb la intenció d'evitar l'aglomeració de la capital.

Sector públic

L'Estat andorrà s'ha anat configurant lentament, durant més de set segles sobre unes bases jurídiques en les quals han estat determinants, per una banda, els Pareatges del segle XIII que constitueixen una fórmula embrionària d'administració territorial i, per un altra, la Constitució de 1993 que culmina un procés de reformes i adaptació institucional i atorga al país el caràcter modern d'estat de dret.

El volum dels recursos que obté l'Estat, així com l'estructura i l'evolució dels mateixos estan condicionats per la quasi inexistència a nivell estatal d'impostos directes i per elevat pes de la recaptació obtinguda pels tributs que graven la importació de productes. La filosofia de la imposició indirecta ha estat la tònica al llarg de tot el segle XX. La imposició a les compres a l'exterior, peça clau de l'actual sistema tributari, neix el 1903 i es desenvolupa en el decurs del segle. En un primer moment, el sistema impositiu responia a les necessitats de l'administració que buscava els recursos necessaris per fer front a la millora i l'ampliació de la xarxa viària i així poder treure el país del seu aïllament tradicional. En la segona meitat del segle, les taxes que s'apliquen a l'entrada de mercaderies permetran crear i desenvolupar una estructura administrativa moderna.

Al principi del segle XXI, l'administració busca fórmules per diversificar les fonts d'ingressos i reduir la dependència de les taxes a la importació, defugint la imposició directa. Aquest esforç per diversificar i augmentar les fonts d'ingressos deriva de la necessitat de fer front a l'extensió dels serveis públics i al creixement dels efectius humans que treballen en la pròpia administració.

Això ha comportat un procés de modernització del model fiscal i la introducció de noves figures tributàries, entre les quals cal destacar el cànon a la llum i el telèfon, els impostos a les transmissions patrimonials i els que afecten la producció de bens i serveis. Ara bé, la imposició indirecta, que té un gran pes en l'estructura fiscal andorrana i que depèn directament de l'evolució del consum interior i turístic, pot tenir efectes negatius sobre la competitivitat del sector turístic, malgrat sigui una forma de tributació acceptada per una gran part de la societat.

En els darrers anys l'augment de les despeses ha estat superior al dels ingressos, cosa que ha determinat que el dèficit no financer resulti habitual des de 1987, situant el deute viu de 2005 en 261,4 milions d'euros que, repartit entre la població, dona un deute per càpita de 3.328 euros. Els impostos indirectes aporten el 87,4% dels ingressos no financers en la liquidació pressupostària de 2005, dels quals els tributs que graven l'entrada de mercaderies són els més significatius.

El territori nacional agrupa set divisions administratives –parròquies– que, amb un origen eclesiàstic subjacent, es poden considerar un reflex històric de l'edat mitjana. Els òrgans de representació local han cedit competències a favor de l'administració central en un procés que ha culminat amb la promulgació de la Constitució. Els comuns mantenen competències exclusives sobre els censos de població, competències territorials i capacitat tributària pròpia que es basa en la recaptació de taxes per serveis comunals, autoritzacions administratives, exercici d'activitats econòmiques i registre de la propietat immobiliària.

La Llei de Transferències, aprovada el 1991 i modificada en tres ocasions posteriors, garanteix la capacitat econòmica de les administracions locals que van rebre més de 51 milions d'euros el 2005. Els criteris establerts fan referència a una quantitat equivalent per a totes les parròquies i una quantitat proporcional a la seva població, extensió del territori i altres indicadors. El deute acumulat dels Comuns ha disminuït en els darrers anys i el 2005 se situa en 108 milions d'euros que, repartit entre el total de la població, representa 1.375 euros per càpita.

L'aprovació de la Llei del sòl, que engloba la Llei general d'ordinació del territori i urbanisme del 2000 i el Reglament urbanístic de 2002, va fixar els límits a l'espai urbanitzable i va obligar als comuns a establir Plans d'ordenament urbanístic parroquials. Per adaptar-se a les noves directrius, es va acordar una moratòria de quatre anys al sector de la construcció, fins l'aprovació dels POUPS el 2007. La Llei del sòl preveu una contraprestació a l'administració comunal, a canvi del permís de construcció, en forma de cessió de terreny o de contraprestació econòmica, fet que equilibrarà, en bona mida, les finances comunals.

Bibliografia

- BRICALL, Josep Maria i altres (1975). *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Barcelona: Edicions 62.
- BRICALL, J. M. [coord.] (2001). *L'economia andorrana en el canvi de segle*. Andorra: Fundació Julià Reig.
- BRUTAILS, Jean Auguste (1904). *La Coutume d'Andorre*. 2a edició (1965) Andorra: Casal i Vall (Monumenta Andorrana; núm. 1).
- CHAPEAU, G. (1986). *La Mise en valeur d'une région de montagne: les Vallées d'Andorre*. Nancy-Metz: Centre Regional de Documentació Pedagògica.
- CHEVALIER, Marcel (1925). *Andorra*. Chambéry: Librairie Dardel.
- COMAS, Dolors; PUJADAS, Joan Josep (1997). *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona: Editorial Alta Fulla.
- COMBARNOUS, Gaston (1933). *Les Vallées d'Andorre. Voyage aux états Lilliputiens*. Montpellier: Éditions Les chênes verts.
- CORTS, Joan (1945). *Geografia e Historia de Andorra*. Barcelona: Editorial Labor.

- DOMINGO, Jordi (1994). "Treball i residència a Andorra. Aproximació a la mobilitat laboral al Principat d'Andorra", *Annals 1992* [Barcelona], p. 179-204.
- GÓMEZ, Antonio (2001). "Andorra, un mosaic de paisatges que cal preservar", *Andorra. Anuari socioeconòmic 2000. BPAI* [Andorra], p. 126-134.
- GUILERA, Josep Maria (1960). *Una història d'Andorra*. Barcelona: Aedos.
- LLOBET, Salvador (1947). *El Medio y la Vida en Andorra*. CSIC. Barcelona: CSIC.
- LLOBET, Salvador (1956) "Les Valls d'Andorra". *Andorra* [Andorra], número 1, p. 2-6.
- LLUELLES, Ma. Jesús (1991). *La transformació econòmica d'Andorra*. Barcelona: L'Avenç. (col·lecció Clio; número 11).
- LLUELLES, Ma. Jesús (1995). *La terciarització de l'economia andorrana*. Andorra: Govern d'Andorra (col·lecció Monogràfics de Geografia; núm. 1).
- LLUELLES, Ma. Jesús [coord.] (2004). *El segle XX. La modernització d'Andorra*. Andorra: Pagès editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra.
- MESSINES, Jean (1969). *Rapport sur le développement agricole et forestier de l'Andorre*. Grenoble.
- MEYNER, André (1956). "Le Grand tourisme dans un pays féodal, l'Andorre". *Geographia*, núm. 58, p. 31-35.
- ROS, Francesa (2001). *Evolució, estructura i dinàmica demogràfica andorrana*. Andorra: Govern d'Andorra (col·lecció Monogràfics de Geografia; núm. 7).
- SÁEZ, Xavier (2007). "Informe sobre l'economia andorrana". *Andorra. Anuari socioeconòmic 2007. BPA* [Andorra], p. 10-103.
- SANGUIN, André Louis (1991). "L'Andorre ou la quintessence d'une économie transfrontalière". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest* [Tolosa], vol. 62, núm. 2, p. 169-186.
- SERMET, Jean (1970). "L'économie des communications dans la géographie de l'Andorre". *Problèmes actuels des Vallées d'Andorre* [París], p. 33-85.
- TAILLEFER, François (1984). "Un pôle d'immigration dans la haute montagne pyrénéenne : l'Andorre". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest* [Tolosa], vol. 55, núm. 2, p. 421-439.
- VILÀ-VALENTÍ, Joan (1996). "Andorra, ara fa 50 anys". *Anuari socioeconòmic d'Andorra. BPA* [Andorra], p. 86-106.
- VILÀ-VALENTÍ, Joan (1998) "Visions d'una Andorra canviant al llarg del segle XX". *Anuari socioeconòmic d'Andorra. BPA* [Andorra], p. 102-120.